

מ ב ו א ו ת

תנאים מיטביים לשילוב עיורים ולקויי ראייה בבית ספר רגילים

רחל אריה

הדברים המופיעים במאמר זה הם חלקים מרכזיים מתוך עבודה סמינרונית שהוגשה בשנת 1999 על ידי המחברת, במסגרת לימודיים במללה לחינוך ע"ש דוד ילין. העבודה נכתבה בהנחיית מפקחת משרד החינוך, יפה שבת.

ספר רגילים. כמורה תומכת בילדים עיורים ולקויי ראייה הלומדים בבית ספר רגילים, נושא זה מעניין ומעסיק אותי.

בעבודתי חקרה את עמדותיהם של סטודנטים ותלמידי מכינה שהשתנסו בשילוב בבית הספר היסודי ו/או התיכון. לגבי חשיבות קיום של מספן תנאים להצלחת השילוב.

העבודה בנויה משלושה חלקים: חלק ראשון – רקע עיוני בנושאי שילוב חינוכי, מסגרות חינוך לעיורים ולקויי ראייה ותנאים לשילוב איכוטי; חלק שני – מחקר: מטרות המחקר, שיטת המחקר, מצאי המחקר, ניתוחם וסיכום; חלק שלישי – השלכות המחקר והמלצות יישום.

מבוא

א. שילוב חינוכי

המושג שילוב חינוכי מתייחס להשמה של תלמידים עם ליקויים בכליות חינוך וגילות עם מערכת תמיכה מתאימים. על פי גישה זו מובאים שירותי התמיכה של החינוך המיעוד אל הילדים במקומות להביא את הילדים אל שירותי התמיכה – למסגרות החינוך המיעוד. מורי החינוך המיעוד פועלים יחד עם מורי החינוך הרגיל בתוך הכתות הרגיליות (3).

הקדמה

דיניות חינוכית צריכה להיות מושתתת על פילוסופיה מנהה (קובברטסון, 1988). יש לבסס את מדיניות החינוך על תפיסה פילוסופית מהותית ועל בסיס תפיסה זו לחולל שינויים במדיניות החינוך לקדם ולפשר את ביצוע המדיניות בשטח (1). המבוססת על עקרון שוויון זכויות ושווון הזדמנויות היא התפיסה הפילosophית המנחה שילוב תלמידים חריגים במערכת החינוך הרגילה.

גורמים רבים המשפיעים על הצלחה או אי הצלחה של השילוב: חינוכיים, מדעיים, סביבתיים, חברתיים, כל-כליים ופוליטיים. על מנת שהשילוב יביא למצוי מרבי של פוטנציאל המשלב מכל הבחינות האפשריות – אינטלקטואלית, חברתית ונפשית, חשוב לרתום את כל הגורמים, להתאמץ ולבדוק מהן הדריכים בהן ניתן לשפר את תהליך השילוב ולהתאים את האמצעים והאסטרטגיות על מנת שהילד החיריג יפיק את המירב (2).

נושא עבורי הוא עמדות סטודנטים ותלמידי מכינה עיורים ולקויי ראייה לגבי התנאים המיטביים לשילובם בבית ספר רגילים.

קיימים מספר תנאים שקיים או אי קיומו משפיע על איכות השילוב של תלמידים עיורים ולקויי ראייה בבית

ב. מסגרת חינוך לעיוורים ולקויי ראייה בישראל

שני מונחים מצינים שתיהן צורות של היערכות חינוכית לעיוורים ולקויי ראייה:

סרגזיתה – חינוך נבדל, כאשר הילדים העיוורים ולקויי הראייה לומדים בבתי ספר משליהם, בנפרד ובנבדל.

אינטגרציה – חינוך משולב כאשר הילדים העיוורים ולקויי הראייה לומדים בבתי ספר המיעודים לכל אוכלוסיית התלמידים (8).

עד שנות ה-60 למדו הילדים העיוורים וחלק מלקיים הראייה בישראל בנסיבות חינוך נפרדות, בעיקר בפן נימיות. השינוי שהחולל במעטך החינוך לעיוורים ולקויי הראייה בישראל היה בהמשך למגמה כלל עולמית שהחלла להסתמן בשנות ה-50 לשלב תלמידים חריגים במערכת החינוך הרגילה. בתחילת היתה הכתה הטיפר לית הדגם הנפוץ ביותר, כתה בה רוכזו תלמידים עיוורים ולקויי ראייה בתוך בית ספר רגיל. ראשון נבחר בית ספר "לדוגמא" בתל אביב והילדים העיוורים ולקויי הראייה שגורו בעיר זו למדו בכתה זו. מתנת הכתה הייתה מורה לחייב מיוחד שהתחמלה בהוראת עיוורים. התלמידים בילו חלק זמן מזמנם בכתה המיוחדת ובחילק לאחר השתלבו בכתות רגילות. רעיון "הכתה הטיפופלית" אומץ בערים שונות בארץ מלבד ירושלים. בירושלים התנגדו ההורים להסעת ילדיהם ודרשו שילדיהם ישולבו בבתי הספר הרגילים שבאזור מגוריהם.

הילדים שולבו בכתות רגילות ומורה תומכת (מורה המתמחה בהוראת עיוורים ולקויי ראייה), ליוצאה את תהליך שילובם. ביום זהו הדגם הנפוץ ביותר בארץ. רוב הילדים העיוורים ולקויי הראייה משולבים בבתי ספר רגילים בסביבת מקום מגוריהם (9). ילדים שבנוסף לעיוורון או ללקות הראייה יש להם מוגבלויות נוספות, ממשיכים למדוד במסגרת חינוך מיוחדות ונפרדות, מאחר ואינם מפיקים תועלת מהמסגרת המשולבת. בחירת המסגרת נעשית על בסיס אישי תוך התייחסות פרטנית לצרכיו של כל תלמיד (10).

ג. תנאים לשילוב אינטגרטיבי

כאשר מחליטים על מסגרת משולבת, יש לדאוג שהשיילוב לא יהיה פיזי בלבד.

המושג שיילוב צריך להתייחס אל הממד הערכי והaicotti

בשנים האחרונות גוברת והולכת בארצות הברית, באירופה ובישראל, הנטיה לשלב את האדם החיריג בחברה הרגילה. מדיניות זו הביאה לחוקיקת "חוק חינוך המיווחד" שהתקבלה בכנסת בשנת 1988. חוק זה אומר כי יש לתת עדיפות להשתתת תלמידים חריגים בבתי ספר רגילים תוך מתן תמיכה מתאימה לתלמיד החיריג בתוך בית הספר בו הוא לומד (4).

ביסוד השילוב מונח רעיון הנורמליזציה. הרעיון המנחה בגין זה הוא לאפשר לחירג קיום הקרוב ככל האפשר לנורמלי. הנורמליזציה אינה רק מטרה בפני עצמה אלא גם אמצעי. רמת תפוקדו של הפרט בעל הליקות אינה תלואה רק בלקותו אלא גם במה שנעשה למען מצויים מוגבלותיו, שכן אין להרחיקו מהסבירה הנורמטיבית לפני שמצוzo כל האפשרויות להצלחת הסתגלותו בה.

רעיון הנורמליזציה מתאפיין בכך שהשילוב אינו פעולה פסיבית, המתבטאת רק בהשמטה הפיזית של בעל המוגבלות במסגרת האינטגרטיבית. השילוב הוא פעולה אקטיבית הכוללת את אימונו והקשרתו של בעל הליקות מחד והכשרות הקהילה מבחינות עמדותיה כלפי השילוב, כך שתפתח את השירותים שהוא צריך להעמיד לרשותו,マイיד (5).

אחת המטרות של החינוך המיווחד בתחום המסיע לאדם המוגבל הוא שילבו המרבי בחברה, שילוב זה משרת וממריע את תהליכי הלמידה של המוגבל ואת רמת תפוקדו, מדגיש את קידום ערכו ואת הדימוי החברתי שלו, ומайдך – מעצב ערכים תרבותיים ועמדות בקרב הציבור, המאפשרים קבלת הבדלים וمتפקידים הרגילי סיוע, פתיחות, רצון טוב וסובלנות. התיחסות למוגבל באופן זה מדגישה את הדמיון שלו לאחרים ולא את השוני (6).

ד"ר ברטולד לוונפלד, שהיה המנהל החינוכי של אחד מארגוני העל לעיוורים ולקויי ראייה וניהל בית ספר לעיוורים בקליפורניה אמר: "מוסדות ושירותים החוויתיים לשילוב את העיוורים ומפתחים בהם תוכנות ומיזמי מילוי המאפשרות להם לתפוס את המקום המגיע להם כחברים בקהילה, פועלם לtoplטם המרבית של העיוורים. השילוב הוא דרך להבטיח לעיוורים שוויון ההזדמנויות, שוויון סטטוס ושוויון בחיפוש אחר האושר" (7).

התלמיד העיור או לKOי הראייה מבחינה חברתית וכן הכוונה של חברת התלמידים להשגת מטרת זו. הדרכה ולויו של המורים המקצועיים תוך התיאחה סות לביעות דידקטיות מיוחדות המתהיבות מכל מקצוע.

ו. מתן תמייחת רגשית במידת הצורך לתלמיד המשתלב שתחזק את יכולתו להתמודד עם קשיים (15).

♦ **שילוב פעולה בין המורה התומכת וצוות מודיע בית הספר**

על מנת להבטיח את הצלחת השילוב יש לפעול לקידום השיתוף המערכתי – יצירת שותפות בית ספרית בין צוות המורים בבית הספר לבין המורה התומכת (16). הימצאות מיוםנוויות מקצועיות אצל אנשי הצוות כמו מיוםנוויות תקשורת, שיתוף פעולה, הייעוץ בפתרון בעיות והכנה משותפת של תכנית לימודים לתלמיד המשתלב, מהווע גורם חשוב בהצלחת השילוב (17).

שרי קוטאי, מורה שבכיתה שלב תלמיד לKOי ראייה כתבה על ההשפעה החיוונית שיש לשיתוף הפעולה בין הצוות החינוכי לבין המורה התומכת על איכוות שילובו של התלמיד וראה בשיתוף פעולה זה תנאי הכרחי להצלחת השילוב (18).

♦ **השפעת תמיית ההודים על ההשתלבות**

ההורמים הם הראשונים לחנוך את הילד. הורים אשר מגדלים את ילדם עם שפע של אהבה, קבלה, עידוד, יחס של כבוד, הבנה והתחשבות בצרביו הרגשיים, יוצרים בסיס לבניית בטחון עצמי וכבוד עצמי ומאפשרים גידלה אמוציונלית תקינה המשפיעה על אישיות הילד ובעקיפין על יכולת השתלבותו בחברה.

♦ **מתן הסבדה לסביבה הקולטת**

האמונות שלנו חשובות מושם שהן משפיעות על הדרך שבה אנו מתנהגים. אמונותינו ביחס לעיורון וללקות ראייה ישפיעו על הדרך בה נועל ביחס לילדים עיורים ולKOי ראייה שעימים אנו עובדים, על ציפיותינו מהם ועל המסריהם שנעביר להם (19).

קיימת תפיסה סטריאוטיפית, בעיקר לגבי העיורון, הנובעת מחוסר ידע לגביו (20). גם לעובדי בתיה הספר הרגילים, המהווים חלק מהחברה, דעות קדומות וארו חוסר ידע לגבי עיורון ולקות ראייה, דבר הגורם

של השילוב (11). על מנת שהשילוב יהיה מוצלח ואיכות יש לנוקוט ב מדיניות של תכנון והשיקעת משאבים שההפקו את המטרת החינוכית הרגילה לכזו שתאפשר ליד העיור או לKOי ראייה הלומד בה (12).

השנת תלמיד עיור או לKOי ראייה בכיתה רגילה אינה גורמת להשוואתו לשאר בני גילו ואינה מבטיחה שוויון הزادנוויות.

בכל תהליך שלילוב משתנים גורמים שונים: הילד המשולב עצמו עם מגבלתו ועם הנסיבות האישיותיים שלו, משפחתו, הנהלת המוסד החינוכי וצורות מוריו ומחנכיו, התלמידים האחרים, הסביבה והחברה בכלל וכל זה בנוסף לאילוצים כלכליים ומשאבים. כל אלה נוטלים חלק פעיל או סביר בתהליכי השילוב, משפיעים עליו ומוספעים ממנו (13).

שילוב איכוותי יכול להתאפשר רק כאשר יקוימו מספר תנאים הקשורים/bgormim הנ"ל.

להלן מספר תנאים שאני מניה שקיים עשוי לתרום לשילוב מוצלח:

♦ **מתן כוח אדם מקצועי שלילוה את התלמיד המשתלב**

הילד הרואה לומד דברים רבים באמצעות חוש הראייה. הילד העיור ולKOי ראייה זוקק לדרכי לימוד אלטרנטיביות המסתמכות על שימוש בחושים אחרים (14). על מנת שהשילוב יצליח, צריכה להינתן לתלמיד המשתלב תמייה של מורה המתמחה בהוראת עיורים ולKOי ראייה המלאה את תהליכי השילוב של התלמיד העיור או לKOי ראייה בבית הספר הרגיל.

תפקידו המורה התומכת העובדת עם התלמיד המשתלב מספר פעמים בשבוע, רבים ומוגונים. להלן עיקרי תפקידיה:

א. הדרכה והסבירה לצוות בית-הספר על הליקוי והשלכותיו.

ב. סיוע והדריכה בהתאם הסביבה הפיזית של הכתיבה כך שתהלוום הימצאות של ילד עיור או לKOי ראייה בתוכה.

ג. סיוע והדריכה בהתאם תוכנית הלמידה של הכתיבה כך שיתאפשר שילובו המובי של התלמיד העיור או לKOי ראייה בתכנית הכללית.

ד. סיוע והדריכה בהפעלת תוכנית לשילובו המיטבי של

בקומוניציה מילולית ובלהי מילולית רגשות ומחשבות חיוביים ושליליים, מבלי לפגוע באחרים.

התקשורת הבלתי מילולית עלולה להיות פגומה אצל ילדים עיוורים ואצל חלק מלקיים הראייה שחרס להם המשוב הייזואלי ועליהם להיות מודעים למה שמשדרות תנועות גופם ולפתח אצלם תקשורת לא מילולית נכונה. להיות אסתטיבי פירושו לחתך מילולית על מה שקרה לנו, לעשות בחירות חופשיות ולא לחתך אחרים לעשות בחירות בשביי לנו ולנות את חינו (23).

אסתטיביות היא בסיס לכבוד עצמי וכבוד כלפי אחרים. האדם האסתטיבי דואג לאינטנסים שלו תוך ביתוי רגשותיו בנוחיות והשגת זכויותיו מבלי לפגוע באחרים (24).

כישורים חברתיים – היכשרים החברתיים מהווים גורם מכירע להצלחה במערכות המשלבת, כשרים חברתיים תקינים עשויים לסייע בתהליך השילוב ולמנוע שילוב שהוא אקדמי בלבד (25).

השתלבות חברתית היא תולדה של תהליכי חברות ייעיל ובאיה לידי ביתוי ביכולת התאמת התנהוגות הולומות לנורמות מקובלות. יכולת ההסתגלות באיה לידי ביתוי בשימוש בדגמי התנהוגות המאפשרים השתלבות אישית עם הסביבה. דגמי התנהוגות ומימוניות אלו ניתנים למידה ומכאן שיכולה השתלבות הנה יכולה נרכשת ולא מולדת.

◆ **המעאות בקבוצת שווים במקביל למסגרת הרגילה**

חשיבות שילדים עיוורים ולקיים ראייה הנמצאים במסגרת משלבת, יהיו גם במסגרת עם עיוורים ולקיים ראייה אחר הצהרים אחת לשבע. הפרדה מוחלטת שלILD עיוור או לקווי ראייה מילדים עיוורים ולקיים ראייה אחרים עלולה להיות בעלת השפעה שלילית מאוד. במערכות שילוב רבים נמצאILD עיוור או לקווי ראייה אחד בכתה (26). המגע עם תלמידים עיוורים ולקיים ראייה עשוי להקל על ההרגשה של היוטך שונה. קבוצת השווים יכולה להוות קבוצת תמייה (27). המפגשים המשותפים עשויים לאפשר לתלמידים לקיים פעילויות משותפות, להרגיש שווה בין שווים, לבטא את רגשותיהם, לשוחח על בעיותיהם וליעץ זה לזה על מנת לשפר את יכולת השתלבותם בחברה הרגילה.

לבעייתיות ביכולתם לקלוט אוכלוסייה זו (21). השמה בנסיבות משלבות ללא הכנה מתאימה מצליחה רק לעיתים רוחקות. חשוב מאוד להגדיל את מודעותם של עובדי החזות החינוכי הקולט והתלמידים ביחס למשמעות העיוורון ולקות הראייה, להבהיר את המוגבלות בעקבותיהם וכן את הפוטנציאלי של התלמידים העיוורים ולקיים הראייה לחתוך חלק פעיל בחיה הקהילה. המידע עשוי לשבור מחסומים, לשנות עדמות ולהביא לכך שהחזות החינוכי הקולט יהיה בעל עמדת מקבלת המאמינה בשילוב עיוורים ולקיים ראייה בבתי ספר רגילים, דבר שיוביל מאד לתלמיד המשלב (22).

הכנת הסבבה הקולטת על ידי הסברה לגבי היכולת התפקודית של התלמיד העיוור או לקוי הראייה המשתלב – מגבליותיו, צרכיו המיעודים והיכולות שלו, צרכיה להינתן לפני תחילת שנת הלימודים ובמהלכה על ידי המורה התומכת. הסברה זו עשויה ליזור גישה נכונה לתלמיד, בה יספקו צרכיו המיעודים מחד, ומайдן, תימנע הגנת יתר ויתור שאינם במקומות כלפי התלמיד העיוור או לקוי הראייה.

♦ **אישיות בעלת מרכיבים אישיים המאפשרים השתלבות**

הוכח כי אישיות התלמיד המשלב משפיעה באופן מכריע על יכולת השתלבותו. מספר מרכיבים באישיותו עשויים להביא להצלחת השילוב.

א. יוזמה – חשוב שלילד העיוור או לקוי הראייה תהיה תפיסה של שליטה על הסביבה. ככל שליטותו על הסביבה גדולה יותר, גדלים סיכויו להצלחה. מתן עצמאות וஅחריות לילדים העיוור או לקוי הראייה מאפשרת לו התמודדות עם כישלונות ותסכול ויחד עם זאת מאפשרת גם לחות הצלחות. כל אלה מפתחים שליטה ומנועים פסיביות ותפיסה עצמית כחלש וחסר יכולת. ילדים המפתחים עצמאות ואחריות, מרגישים אפקטיבים ותורמים, ועשויים להיות בעלי מוטיבציה גבוהה להצלחה.

ב. אסתטיביות – מרכיב חשוב באישיות להצלחת השילוב. את הבסיס לאסתטיביות מהוות מודעות לרוגשות, יכולת לעסוק בהם ולבטא אותן וכן מימוניות תקשורת מילולית ולא מילולית מפותת. להיות אסתטיבי פירושו להיות מסוגל לבטא

מוטיבציה גבוהה לחברה. מתן האפשרות לפעילותם בסביבה ממוחשבת מהוועה מתן הזדמנויות שווה לאוכלי-LOSEIT העיוריים מגיל צער (31).

♦ ניידות ועכמאות של התלמיד המשתלב

הニידות והעכמאות משפיעות במידה רבה על איכות השילוב של תלמיד עיוור או לקוי ראייה בבית ספר רגיל. פרויקטים רבים להגברת עצמאותם של ילדים עיוריים ולקיים ראייה נעשים בשל החשיבות הרבה של ניידות ועכמאות להשתלבות (32).

אריה גמליאל, אדם עיוור שהשתלב בבית ספר רגיל כתוב על ניסיונו האישי. לדעתו חשוב מאוד שהילד העיוור או לקוי הראייה יהיה עצמאי עד כמה שניתן על מנת שלא יהיה תלוי בילדים הראויים והם לא יראו בו נטול הkok לעזרה תקופה. הוא סבור כי תהליך השיקום ממלא תפקיד חשוב בתחום התפתחותם של ילדים עיוריים ולקיים ראייה והשיקום הפיזי משפיע מאוד על השיקום החברתי (33).

על החשיבות בעכמאות ובニידות כתבה גם יפה לדמן, אם לשני ילדים עיוריים המשתלבים בתמיון ספר רגילים. מניסיונה עם ילדיה, היא רואה בעכמאות ובニידות תנאים הכרחיים להצלחת השילוב (34).

ממצאים צפויים ולא צפויים

א. לגבי דעותיהם של הנחקרים על מידת חשיבות קיום התנאים להצלחת השילוב:

1. כמורה תומכת לילדים עיוריים ולקיים ראייה ציפית שה坦אים שיסומנו כחשובים ביותר להצלחת השילוב ייהו: תミニת הורים, אישיות המשתלב, ניידות ועכמאות של המשתלב, מתן ציוד ומכשור מתאים והסבירה לסייע הקולטה. ציפייה זו קיבלה אישור במחקר.

2. ציפית כי התנאי של מתן כוח אדם מקצועי – מורה תומכת – לא ימנה לדעת הנחקרים עם התנאים החשובים ביותר להצלחת השילוב. חלק מהחקרים (30%) טוענו כי קבלת תミニה מבילה בעיני ילדי הכתה את חריגותם ומפרעה לשילוב ילדים עיוריים ולקיים ראייה. רבים מכחישים את מגבלותם ואת הצורך בעזרה ומגלים חוסר נכונות לקבלה. לפיכך, גם התנאי של קשר בין המורה

התנאים האובייקטיביים הנובעים מוגבלת הראייה גורמים לתלמיד להיות תלוי במידה זו או אחרת בסביבתו. התיווך והתミニה מהווים את עיקר עבודת הוצאות החינוכי. במסגרת התミニה הנינתנת לתלמידים בשעות הלימודים (בין שעה שבועית אחת לשש שעות שבועיות), קשה לענות על כל הצרכים הלימודים, הרגשיים והחברתיים של התלמידים. בשנים האחרונות התהדר הצורך במסגרת תגבור יומיומיות ומתן חינוך משלים שמטרתו לאrat ו לטפל בצריכים ספציפיים של התלמידים שלא באים על סיפוקם במהלך יום הלימודים. מתן תミニה זו מהוועה תגבור חשוב ועשוי לתרום להצלחת השילוב והכנתו של התלמיד לחיו כמבוגר עצמאי ותורם לחברה.

החינוך המשלים נועד לענות על מספר צרכים:

א. המשך, הרחבת והעשרה מטרות התミニה הנינתנת בשעות הבקר על ידי המורות התומכות (28).

ב. השתתפות בחוגים שאין יכוליםם של התלמידים העיוריים ולקיים ראייה, להשתלב בהם במסגרת הכתה בשל הצורך בתミニה אישית או בעוזרים מיוחדים לדוגמה: מחשבים, ספרות ועוזר.

ג. השתתפות בחוגים יהודים, להם נזקקים ילדים עיוריים ואין אפשרות לטפל בהם בשעות הבוקר כמו כישורי חיים וככללת בית.

ד. קבלת תミニה רגשית מכוונת (29).

♦ מתן ציוד ומכשור מתאים לתלמיד המשתלב

אחד התנאים החשובים להצלחת שילוב תלמיד עיוור או לקוי ראייה בכתה רגילה הוא מתן ציוד ומכשור מיוחד לו זוקק התלמיד. הציוד והמכשור עשויים לאפשר לתלמיד העיוור או לקוי ראייה, במידה באוטה רמה כמו התלמידים הראויים ולהגבר את עילוותם ועכמאותו (30). חשוב שהציוד והמכשור יהיו מרווחים בבית הספר בו לומד התלמיד והצוות, ושיהיו נגישים, כך שהתלמיד והוצאות החינוכי יוכל להשתמש בו בעת הצורך.

עדין המחשב והפתרונות הטכנולוגיים המיוחדים לאוכלי-LOSEIT העיוריים ולקיים ראייה יצרו אפשרויות לשילובם של התלמידים במערכת החינוך הרגילה. מתן מכשור מהוועה פתרון טכנולוגי עצמאי להשתלבותם בחברה ולשילוב אופטימלי עתידי כאזרחים בעלי

אינה מפתיעה אותן מאחר ויש זיקה והשפעה הדידית בין שלושת התנאים האלו. תמיית הורים משפיעה באופן מכריע על האישיות, והאישיות משפיע במידה מכרעת על הנכונות להיות עצמאי ונינט.

2. לגבי התנאי של מתן כוח אדם מקצועי – מורה ציפיتي שיהיה פער של 20% בין תומכת, לא ציפיتي שיהיה פער של 20% בין ההשפעה של קיום התנאי על השתלבותם האישית של הנחקרים לבין דעתם הכלכלית. קיימות שתי אפשרויות להסביר ממצא זה:

- א. ל-10% מהනחקרים לא הייתה מורה תומכת.
ב. חלק מהනחקרים העידו כי התמיכה לא עמדה בציפיותיהם.

3. לגבי התנאי של קשר בין המורה התומכת לצוות, לא ציפיتي שיהיה פער של 20% בין ההשפעה של קיום התנאי על השתלבותם האישית של הנחקרים לבין דעתם הכלכלית. יתכן שהסיבה לפער היא העובדה כי 25% מהනדקים ציינו שלא היה קשר בין המורה התומכת לצוות מורי בית הספר.

חשוב לסיג הסבר זה מאחר והתלמידים לא תמיד יכולים לצפות באופן ישיר בקשר בין המורה התומכת לצוות המורים וקיים מקרים בהם לדעת הנחקרים לא היה קשר אולם הדבר אינו ראוי.

4. לגבי התנאי של מתן ציוד ומכשור מתאימים, לא ציפיتي שיהיה פער של 20% בין ההשפעה של קיום התנאי על השתלבותם האישית של הנחקרים לבין דעתם הכלכלית. יתכן שההסבר לפער נועז בעובדה שהחלק מהනחקרים שטמ"ס הוא המכשיר המתאים עבורם, העידו שהעובדת בטמ"ס היא איטית ויעי לותו מוגבלת ולפיכך תרומותו לשילובם האישי לא הייתה רבה, אולם כאשר הביעו דעה כללית לגבי החשיבות בצד' ובמכשור להצלחת השילוב ציינו כי חשיבותם הרבה.

5. לגבי התנאי של מתן הסברה לסביבה הקולטת, לא ציפיتي שיהיה פער של 35% בין ההשפעה של קיום התנאי על השתלבותם האישית של הנחקרים לבין דעתם הכלכלית לגבי תנאי זה. יתכן שהעובדת שבבית ספרם של 25% מהනחקרים לא נעשתה הסברת מהוות את הסיבה לפער.

התומכת לצוות, הנוצר מהתנאי של מתן כוח אדם מקצועי, לא נמנה לדעת הנחקרים על התנאים החשובים ביותר להצלחת השילוב.

3. לא ציפיתי כי התנאי של הימצאות בקבוצת שווים במקביל למסגרת הרגילה יהיה לדעת רוב הנחקרים (80%) לא חשוב כלל להצלחת השילוב. אחוז גדול של הנחקרים (כ-70%), ציינו כי הם סרבו להשתתף בפעילויות של קבוצת שווים אחר הצהרים וכי הימצאות בקבוצת שווים "מצירה" ליד את מגבלתו ומעצימה אותה, בעוד שהימצאות בחברה הרגילה מבטיחה את המשותף בין התלמידים העיוור או לקוי הראייה לבין התלמידים הרואים. נראה כי ההנחה של המגבלה השפיעה על התייחסות ועל הדעה לגבי תנאי זה, דבר עשוי להסביר את הממצאים לגביו.

4. לא ציפיתי כי התנאי של חינוך משלים יהיה לדעתם לעלה שני שלישים של הנבדקים (70%), לא חשוב כלל להצלחת השילוב, קיימות מספר אפשרויות לגבי ממצא זה.

א. 60% מהනחקרים, לא הגיעו חינוך משלים . 35% מהם סרבו לקבל ול 25% מהם לא הוצע כלל חינוך משלים. חשוב לציין כי עד לפני שש שנים הוצע רק לתלמידים במספר אזורי בארץ חינוך משלים ובשש השנים האחרונות חלה התפתחות רבה בנושא זה וחינוך משלים מוצע לתלמידים עירוניים ולקיים ראייה במקומות רבים בארץ.

ב. החינוך המשלים נעשה במסגרת של קבוצת שווים אחר הצהרים וכפי שכתבתי בסעיף הקודם (סעיף 3), הביעו רוב הנחקרים התנגדות להימצא בקבוצת שווים.

ב. לגבי קורלאציה בין המידה בה השפיע קיומם של התנאים על השתלבותם האישית של הנחקרים לבין דעתם הכלכלית לגבי אוטם תנאים:

1. ציפיتي שתהיה קורלאציה בין השפעת קיום התנאים על השתלבותם האישית של הנחקרים לבין דעתם הכלכלית לגבי התנאים, מאחר וניסיוני אישיש משפיע במידה רבה על מדאות ודעות. קורלאציה גבוהה במיוחד קיימת לגבי התנאים: תמיית הורים, אישיות המשתלב ומידת הנידות והעצמות שלו. עובדה זו

התנאים מאחר והמשותף והמאחד אותם – המגבלה שלם – יוצרת צרכים מסווגים והתיחסות דומה לתנאים שעשויםקדם את השתלבותם בבתי הספר הרגילים.

2. לגבי התנאי של מתן כוח אדם ממצויע – מורה תומכת – לא ציפיתי שהיא פער של 30% והופעתி מכך ש-50% מהנשים רואות תנאי זה כחשוב במידה רבה להצלחת השילוב לעומת 80% מהגברים.

ה. פירוט התמיכה הרצiosa לגבי כל תנאי

לא הופעתית כל מפירוט התמיכה שציינו הנחקרים לגבי התנאים השונים. חשוב מאד לציין כי בשל היקף המחקר (20 מרויאינים), יש להיזהר מהסקת מסקנות מרחיקות לכת. ניתן שהמצאים מקרים. במיוחד יש לסיג את הממצאים הנוגעים להשוואה בין העיורים ל쿄וי ראייה (עשרה מול עשרה) ולהשוואה בין גברים ונשים (עשרה מול עשר).

סיכום – השלכות המחקר והמלצות

א. לתמיכה ההורם השפעה מכרעת על התפתחותו של הילד ועל יכולתו להשתלב בבית ספר רגיל. לפיכך חשוב: לגייס את תמיכת ההורם בילד על ידי מתן תמיכה להורם בכל שלבי גידול הילד וחינוכו. תמיכה עשויה להביא להתייחסות נכונה של ההורם ללקות ראייה, ומכך להתחומות טובות שלהם ובעקבות זאת גם של הילד. "האופן בו הילד מתפקיד עם המגבלת הוא חלק בלתי נפרד מהאופן בו מתפקידים הוריו עם המגבלת" (35). על מנת שההורם יוכל להתמודד עם הקשיים של ילדיהם ולסייע להם, עליהם להתמודד קודם עם מה שהם מרגישים ולגבש לעצם את התפיסה והעמדה שלהם. הילדים שואבים מהם הרבה כוח ואם להם לא יהיה כוח, הם לא יכולים לתת מכוחם לילדים" (36).

ב. קבוצות הורים לילדים עיוריים ו쿄וי ראייה פועלות במקומות שונים בארץ, חשוב לשכנע הורים להיות חלק מקבוצות אלו. קבוצות תמיכה אלו מאפשרות לנשות, למדוד, להכיר ולמצוא:

1. את הדרך לשיתוף פעולה ולקבלת סיוע של אנשי מקצועיים.
2. את הכוחות הפנימיים שמסייעים להגבר עליות.

ג. לגבי ההשוואה בין דעوتיהם של עיורים לדעותיהם של נשים:

1. ציפיתי כי לגבי התנאים הבאים אכן לא יהיה הבדל משמעותי בין דעותיהם של העיורים לדעותיהם של נשים: תמכית הורים, אישיות המשתלב, הסברה, מתן ציוד ומכשור מתאים מידת ניידות ועצמאות של המשתלב.

2. לא ציפיתי כי דעותיהם של העיורים ו쿄וי ראייה שנחקרו לגבי התנאים של הימצאות בקבוצת שווים במקביל למסגרת הרגילה ומתן חינוך משלים יהיו קרוביים. הערכתி כי לעיורים יהיה צורך רב יותר להימצא גם בקבוצת שווים במקביל למסגרת הרגילה מאשר וחוש הראייה נעדך אצלם לחולטן לעומת זאת קיוי ראייה שיכולת הראייה שלהם חלקית ובמבנה זה יש להם יותר מן המשותף עם ההורם. כמו כן הערכתி כי עיורים יראו צורך במתן יותר חינוך משלים מאשר ל쿄וי ראייה, משום שהקושי שלהם להשתתף באופן מלא בכל הפעילויות הבית ספריות במסגרת הרגילה רב יותר.

3. לגבי התנאי של מתן כוח אדם ממצויע – מורה תומכת – אכן ציפיתי כי עיורים יראו צורך רב יותר במתן כוח אדם להצלחת שילובם מאשר ל쿄וי ראייה, מאחר והצורך שלהם בתיווך הוא גדול יותר בדרך כלל. סיבה אפשרית נוספת היא העובדה שאצל חלק מל쿄וי ראייה הליקות אינה נראית לעין ולא ניתנת להבחין בה ולאלה קל יותר להתכחש למגבלת ולצורך בתמיכה, לעומת עיורים שמנגדתם בדרך כלל נראהיה לעין.

4. לגבי התנאי של קשר בין המורה התומכת לצוות מורי בית הספר, ציפיתי שאכן יהיה פער בין דעותיהם של העיורים לבין דעותיהם של נשים: הראייה מאחר העיורים זוקקים יותר לתיווך אולם לא ציפיתי שהפער יהיה כה גדול (60%). ניתן שהסיבה לפער היא שחלק מהעמיורים תלותי יותר מ쿄וי ראייה.

ד. לגבי ההשוואה בין דעותיהם של הגברים לבין דעותיהם של נשים:

1. לא הופעתית מכך שלא היה הבדל בין דעותיהם של הגברים לבין דעותיהם של הנשים לגבי מרבית

ההסתגלות למגילה אף מונעת דרך התמודדות של הבדיקה לפיה, אין מקבלים את הבדיקה הרפואית ומזכירים כל העת בתוחשה שאפשר לתקן את מה שלא ניתן לתקן. דרך התמודדות זו מונעת נוכנות לקבל תמייכה ועזרה ומקשה על ההתחדשות היום יומיית. ילדים המכחישים את מגבלתם מסרבים לקבל עזרה. בספר בא הדבר לידי ביטוי בסירובם לקבל תמיכה ותיווך של מורה תומכת, דבר המקשה על השתלבותם בבית הספר הרגיל (42).

2. להפעיל תכנית התערבות לפתח מיומנויות תקשורת, אסרטיביות, כשרים חברתיים ומיומנויות התמודדות עם מצבים שונים שהם הגורם הראשוני המוביל להצלחה במערכות השילוב. כשרים ומיומנויות אלו ניתנים למידה ולא כדי לסמן על כך שיתפתחו מאליהם, במיוחד אצל ילדים עיוראים ולקיים ראייה שהוכחה שהם פחות אסרטיביים באינטראקציה עם אחרים, יותר פסיביים וולעתם חסרים מיומנויות תקשורת אפקטיביות. חשוב שילדים אלו יקבלו אימון שיטתי במnymנויות שהזכירו כבר בגיל המוקדם וילמוו התנהגוות אלטרנטיביות לפסיביות ולתקשרות לא-אפקטיבית, על מנת שהתנהגוות אלה יתחזקו במשך הזמן ויהוו חלק מאיישותם מבוגרים (43).

בספר בתים ספר בארץ הופלו תכנית בנושאים אלו ובשילוב המשוב שנערכו בסיום הפעלת התכנית, דוחו ההורמים על שינוי שהרגינו אצל ילדיהם מבחינת הערכתם העצמית, האמונה בעצמם וההעה לעשות דברים שלא עשו קודם (44). תכנית כזו עשויה להביא ליתר הצלחה בשילובם של ילדים עיוראים ולקיים ראייה בבתי ספר רגילים.

3. חשוב להמשיך ולהפעיל את תכנית השיקום הקיימת לפיתוח נידותם ועצמאותם של ילדים עיוראים ולקיים ראייה, בשל תרומותם להצלחתו של הילד להשתלב בבית ספר רגיל.

ג. לפי הממצאים יש להסביר תפקיד חשוב בהצלחת השילוב. לפיכך חשוב: לבדוק את העמדות המקובלות בבית הספר הקולט לגבי שילוב חריגים ולגבש אסטרטגיות לשינויים. במקרה הצורך יש לשקל מתן מידע לגבי הלקויות ועריכת דיוונים קבועתיים בנושא שילוב חריגים, שהם שתי אסטרטגיות שהוכחו כיעילות לשינוי עמדות בנושא זה (45).

3. לאחר את מקורות הכוח שיאפשרו לילדים צמיחה והתפתחות תקינים כבוגרים עצמאיים ומאושרים. בין הנושאים שمولים בקבוצות התמיכה: יחסינו לדים, אסרטיביות, תקשורת מילולית ובלתי מילולית וחיסי עצמאות-תלות (37).

ב. לאיישות התלמיד השפעה מכרעת על יכולות השתלה בותנו בבית ספר רגיל. לפיכך חשוב:

1. להביא לכך שהילד יסתגל למגילה. העזה להסתגלות למגילה צריכה להינתן במסגרת תכנית התערבות ולבוא מנקודת מוצא קוגניטיבית.

העדמות, התפיסות המוחשבות של הילד לגבי מגבלתו משפיעות על הרגשות שלו לגבי עצמו ולגבי תפוקודו. חשוב לעוזר את הנטייה להרחב את תחומי המגילה ולצמצם את ה הכללה רק למגילה האמיתית (38). נוכות עלולה להשפיע על תפוקוד כולל ולפגוע בתחוםים שאינם קשורים ישירות לנוכות. חשוב לשנות את היחס המוגלי או יחסינו הגומלין בין הנכות הפיזית, הפרט, המשפחה ומערכות אחרות (39). כמו כן חשוב להפחית את החשיבות של היכולת הפיזית, לא לתת לה ערך עליון ולהביא את הילד לתפיסה שהתחום הפוגע אינו חלק החשוב ביותר בחיים וזוrat על ידי מציאת תחומי עניין שאינם תלויים בחוש החסר או הלקי (40).

בילדים המתקשים בפרדה ניתן לטפל בעזרת מודל פסיכוטרפואייתי הנקרא "אי-מחלה". על פי מודל זה עוזר המטופל לעשות פיצול קוגניטיבי בין הנכות לאי הנכות. הוא מאפשר לו להבחין בין הנכות שהיא נתון שאינו ברשינו לבין נושא "אי הנכות", עליהם יש לו שליטה בהם הוא יכול לעשות שינויים. כך מפנים המטופל הבנות חדשות על מצבו, מksamיב למה שחייו יכולים להציגו לו מעבר לנושא הנכות ומגיע לרמת אמון מואזנת יותר לגבי נוכותו בחיים.

טיפול על פי מודל זה שני מרכיבים:

במהלך הראשון עוזר המטופל למוטוף לצאת מתקינות מחשבתיות ורגשות הקשורות אליו לנושאי הנכות ומכוון אותו לנושא "אי הנכות". המהלך השני של הטיפול מרכז כולם בנושא "אי הנכות", כאשר המטופל הפנים את ההבנה כי בהם ניתן להביא שינוי. כך הוא מתרחק רגשית ומחשבתי מnocותו והנושאים הטיפולים של "אי נוכות" הופכים מרכזיים יותר עבورو (41).

עיפויים ולקיים דאייה, אהבו, טיפול ומתן שירותים, עמ' 50-55. 22. דר בישוף, ורגיניה (1997), "שילוב חינוכי – הנחות, ביצוע והבטחה", מתוך: תמליל הרצאה מהכנס הבינלאומי לעובדים עם עירורים שנערך ברזיל, עמ' 2, 3.

R.L. Pogrund and F.A. Strauss (1992), "Approaches to Increasing Assertive Behavior and Communication Skills in Blind and Visually Impaired Person", in: *The Development of Social Skills*, American Foundation for the Blind, New York, 181-184.

²⁴ שם, עמ' 148.

25. דר' בישוף, וירג'יניה (1997), "שילוב חינוכי – הנחות ביצוע והבטחה", עמ' 2.

.26. שם, עמ' 3-4.

28. זלטמן, דינה (1998), "תמייה לתלמידים עיוורים ולקיים ראייה במסגרת תגבור יום לימודים", מתוך: פעלויות קעט אחת, בהוצאת הפקוח הארצי של תלמידים עיוורים ולקיים ראייה, תל-אביב, עמ' 7-6.

.29. שם, עמ' 7.

30. בישוף, גרג'יניה (1997), "שילוב חינוכי – הנחות ביצוע ובריגזט", עמ' 6

3. להב, אורלי (1996), "פרויקט המוחשיים לאוכלוסיות התלמידים העיוורים ולקיים הראייה", מתוך: *דעתן*, ע' 15-16.

שם'ם". מתח: גול למלגה מה' 23 ינ'ם' 139.

3. גmilal, אריה (1992), "הערכת תהליכי השילוב של ילדים

⁵² עיוראים ולכוי ראייה בمسגרות חינוך לימודיות רגילהות, עמ' 53.

בסבירות מוקומן מוגנו" מבו"ה: ינואר 1996, עמ' 13. 3.

3. גולן, עינת (1997), "התמודדות הורים לילדיים עיוורים ולוקויי ראייה בגיל ההתבגרות", מתוך: *עהשי* – הכנס השנתי השמניין, זכרון יעקב, עמ' 77.

.80 עמ' .3 שט'

ראיהה", מתוך: עחשוי, מס' 73, תל-אביב, עמ' 11.

הראאה מبنס אובייחדי תיוג וויאיבוט צוונហיטם תל-אביב גומ', גז' 2000.

... נבון, שאול (1998), "מודל האימחלה: פסיכותרפיה לחולמים במחלה גופנית ולמשפחותיהם", מתוך: *שיחות*, כרך יג, חוברת מס' 1, עמ' 46-40.

4. מלמד (1992), "דרכי רצויות בהסתגלות למגבלת", עמ' 1-2.

במחלה גופנית ולמשפחות יחסם". עמ' 40-46.

גולן, עינת (1997), "התמודדות הורים לילדיים עיוורים בגליל ההתברגורות", עמ' 77.

R.L. Pogrund and F.A. Strauss (1992), "Approaches to Increasing Assertive Behavior and Communication Skills in Blind and Visually Impaired Person", in: *The Development of Social Skills*, American Foundation for the Blind, New York, 181-182.

pp. 101-102

שינויי" מhabot: שינויים בחינוך 33, ג' 131.

ד. כל הנחקרים הביעו דעה נחרצת לגבי החשיבות של מתן ציוד ומכשור מותאים להצלחת השילוב. לפיכך חשוב שברשותו של כל ילד יהיה הציוד/המכשור לו הוא זוקק, על מנת שתונוטרל או תופחת השפעת המגבלה על תפקודו השוטף כתלמיד והוא יוכל להשתתף עד כמה שניתן במיורב הפעולותיות בתחום הלימוד השונים. ■

הערות:

- . אברי, עדי (1994), "הילד החריג במסגרות חינוך וגילות", בתוקן:
עחשוי – עמותת עובדי חינוך ושיקום עיוורים ולקויי דאייה
בישראל, 10, תל אביב, עמ' 55.

.2 שם, עמ' .55.

.3 מלכה, מרגלית (1997), "כיווני התפתחות בחינוך המוחדר
בישראל", מתוך: הקצאת משאבים ושירותים חברתיים, המלכה
לחקר המדיניות החברתית בישראל, ירושלים, עמ' 181-179.

.4 מושל, אורנה (עורכת) (1993), "שילוב תלמידים חריגים בחינוך
הרגלי", מתוך: *ליקוט מידע לМОלה, חברות מס' 2*, מכון הנרייטה
סאלד, ירושלים, עמ' 5.

.5 שם, עמ' .7.

.6 שם, עמ' .8.

.7 קדמון, חנה (1998), "הרהורים על חינוך משולב של עיוורים
ולקויי ראייה בישראל", מתוך: הלחבת האופק, עיתון הארגון
הארצי של הורים לילדים עיוורים ולקויי ראייה בישראל,
ירושלים, עמ' 6.

.8 קדמון, חנה (1986), "סרגנטיה ואינטגרציה בחינוך עיוורים ולקויי
ראייה", מאמר שהודפס באגף השיקום, השירות לעיוור, עמ' 1.

.9 גמליאל, אריה (1991), "שילוב ילדים עיוורים ולקויי ראייה בספר
ישראל", מתוך: *ליקוטים*, כתב עת לענייני עיוורים ועיוורון,
מס' 14, עמ' 34-38.

.10 אברי, עדי (1994), "הילד החריג במסגרות חינוך וגילות", מתוך:
עחשוי מס' 10, תל אביב, עמ' 50-51.

.11 קדמון, חנה (1998), "הרהורים ותහיות על חינוך משולב של
עיוורים ולקויי ראייה בישראל", מתוך: הלחבת האופק,
ירושלים, עמ' 7.

.12 אברי, עדי (1994), "הילד החריג במסגרות חינוך וגילות", עמ'
.53.

.13 שם, עמ' .51.

.14 וילובי, דוריס (1988), "כיצד לומד הילד העיוור?", מתוך: *ליקוטים*,
כתב עת לענייני עיוורים ועיוורון, מס' 8, עמ' 18.

.15 אולמר, יעל (1996), "תפקידי המורה התומכת", מתוך: *דיעין*,
עליתון בהוצאת הפיקוח הארצי על תלמידים עיוורים ולקויי
ראייה, משרד החינוך והתרבות, רמת גן, עמ' 13.

.16 ברניר, אביבה (1998), "עבודת צוות בשילוב", מתוך: סיכום
הרצאה בכנס למורי שילוב ומchnכים, ירושלים, עמ' 4.

.17 שם, עמ' .4.

.18 קוטאוי, שרי (1995), "שיטות פעולה כגורם לשילוב מוצלח של
ילד לקוי ראייה", מתוך: *עחשוי מס' 12*, עמ' 21-20.

.19 קסטלנו, קרול (1997), "ילד עיוור בכתה רגילה בבית ספר
סודי", מתוך: *השתקפותית לעתיד*, מס' 3, כתב עת של ארגון
הורים לילדים עיוורים, ארכוזה הברית, עמ' 1.

.20 רוטמן, אריה (1997), "הכרת העיוור באמצעות מערכת החינוך",
מהוון: הלחבת האופק, עמ' 9-10.

.21 גmilאל, אריה (1992), "העברית תהליך השילוב של ילדים
עיוורים וכבדי ראייה במסגרות לימוד וגילות", מתוך: *ילדים*